

Algirdas GIRININKAS.

Kada prasidėjo bronzos amžius Lietuvos teritorijoje?

Anotacija. Bronzos amžiaus pradžios datavimas pagal šiuo metu pateikiamus Lietuvos archeologų duomenis svyruoja 700 metų intervale. Todėl šiame straipsnyje stengtasi pažvelgti į pereinamąjį iš neolito į bronzos amžiaus laikmetį remiantis naujausių archeologinių, radiokarboninių ¹⁴C, archeologinio kraštovaizdžio, palinologinių, zooarcheologinių tyrimų duomenimis ir mėginti nustatyti absoliutinį bronzos amžiaus pradžios laikotarpį bei tuo metu visuomenėje vykusius ekonominius ir socialinius procesus. Minėtų duomenų pagrindu ankstyvąjį bronzos amžių Lietuvos teritorijoje galima datuoti 2000–1700/1650 m. pr. Kr. Be to, šiuo laikotarpiu įvyko esminiai pokyčiai ekonomikoje ir visuomenės struktūros raidoje. Ekonominiai – gamybinio ūkio plėtotės – poslinkiai šiuo laikmečiu buvo patys reikšmingiausi. Jie, skirtingai nuo Vidurio Europos teritorijoje jau neolito laikotarpiu vykusių ekonominių procesų, gana ryškiai vėlavo. Lietuvos teritorijoje ankstyvajame bronzos amžiuje vykusius ekonominius pokyčius galima įvardinti kaip „pavėluotą neolitinę revoliuciją“, kuri Šiaurės Europos bendruomenių gyvensenoje vyko dar viduriniajame-vėlyvajame neolite. To meto bendruomenių viduje vykusią socialinę diferenciaciją žymi prestižiniai daiktai, priklausę bendruomenės diduomenei, bei laidojimo papročiai. Dvasinėje plotmėje tarp gyvulių augintojų ir žemdirbių atsirado supratimas, kad mirtis nėra visko pabaiga, įsigalėjo optimizmas, kuris buvo įprasminamas atgimimo samprata.

Tarp Lietuvos ir Rytų Pabaltijo priešistorės tyrinėtojų jau seniai vyksta diskusijos dėl bronzos amžiaus periodizacijos ir šio laikotarpio pradžios nustatymo.

Kaip visiems žinoma, tiek Lietuvos, tiek ir kitų Rytų Pabaltijo ir Europos šiaurės šalių archeologai per visą XX a. naudojami Oskaro Montelijaus (Oscar Montelius, 1843–1921) sudaryta šešių bronzos amžiaus periodų sistema.[1] 1900 m. mokslininkas nurodė, kad bronzos amžius prasidėjo 1500 m. pr. Kr. Po poros metų O. Montelijus bronzos amžiaus pradžią nurodė 1700-uosius metus pr. Kr., dar po metų – 1903 m. – jis bronzos amžių siejo jau su 1800-aisiais m. pr. Kr.[2] Todėl dauguma Rytų Pabaltijo archeologų bronzos amžiaus pradžia laiko O. Montelijaus sudarytos bronzos amžiaus periodizacijos I periodą.[3] Pastaruoju metu autoriai, rašydami apie bronzos amžiaus metalurgiją ar kitus bronzos amžiaus gyvenimos ypatumus, bronzos amžiaus pradžia laiko 1600 m. pr. Kr.[4] arba 1900 m. pr. Kr.[5] Tie patys autoriai po kelerių metų bronzos amžiaus pradžią jau žymi 1800/1700 m. pr. Kr.[6] arba 2200 m. pr. Kr.[7] , dar kitur 2400–1900 m. pr. Kr. laikotarpis įvardijamas kaip „vėlyvasis neolitas B“, o dar vėlesniame darbe jau 2300/2200–1800/1700 m. pr. Kr.[8] Kiti autoriai bronzos amžiaus pradžia laiko 2000 m. pr. Kr.[9] Kokios priežastys lėmė, kad bronzos amžiaus pradžios datavimas svyruoja 700 metų intervalu? Į tai galima atsakyti gana trumpai – nesama bendro kriterijaus. Vieni autoriai nurodo, kad bronzos amžių galima datuoti nuo to momento, kai Lietuvos teritorijoje pasirodo pirmieji bronzos dirbiniai[10], kiti, kad nuo to laiko, kai ją vietoje pradeda perlydyti ir pradeda gaminti pirmieji metalo dirbiniai[11], dar kiti, kad šį laikotarpį

žymi metalų pasirodymas, vietinių dirbinių gamyba bei visuomenės socialiniai-ekonominiai pokyčiai.[12] Kaip tik šis paskutinis aspektas Lietuvos archeologų dar mažiausiai tyrinėtas. Kad galima būtų šiuos klausimus tirti, reikia turėti pakankamai medžiagos, kuri padėtų atsakyti į keliamus klausimus. Šiame straipsnyje ir mėginama nustatyti tą laikotarpį, kuriame užsimezgė bronzos amžiaus visuomenė, remiantis radiokarboniniu datavimu, ekonominiais, socialiniais bei dvasiniais ankstyvojo bronzos amžiaus tyrimais. Pastaruosius tyrimus paremsime ne tik archeologine medžiaga, bet ir gamtiniais tyrimų metodais.

Lietuvos teritorijoje apie bronzos amžiaus pradžios paminklus daugiausia rašė R. Rimantienė, paskelbdama „Lietuvos archeologijos“ T. 16[13] Pelesos apyežerio, Margių 1-os, Barzdžio miško, Dubičių 1-os, Katros ištakų (Varėnos r.), Žaliosios (Širvintų r.) bronzos amžiaus gyvenviečių medžiagą. Pietų Lietuvos bronzos amžiaus pradžia priskiriamą Dusios 8-os (Lazdijų r.) gyvenvietės medžiagą paskelbė V. Juodagalvis[14], Papiškių IV (Vilniaus r.) gyvenvietės, Visėtiškių (Anykščių r.) medžiagą – Dž. Brazaitis[15], Gaigalinės 2-os, Vaidžio 1-os (Telšių r.) – A. Butrimas[16] ir kt. Tačiau nė vienas iš paminėtų paminklų, išskyrus Papiškių 4-tą gyvenvietę, neturi radiokarboninio datavimo. Todėl ankstyvojo bronzos amžiaus pradžia ir toliau lieka labai sąlyginė.

Prieš pradėdami nagrinėti bronzos amžiaus pradžios problematiką Lietuvos teritorijoje, pažvelkime, kaip bronzos amžiaus pradžia datuojama kaimyninėse Lietuvai teritorijose. Latvijos archeologai bronzos amžiaus pradžią datuoja 1500 m. pr. Kr.[17], Centrinės Europos teritorijoje – 2300 m. pr. Kr.[18], Pietų Skandinavijoje – 1730 m. pr. Kr.[19], Rusijoje (Valdajaus aukštumos) – 1800 m. pr. Kr.[20] Šiaurės Baltarusijos ir Pietinės Pskovo srities teritorijose bronzos amžiaus visai neišskiriamas.[21]

Nežinia kodėl naujausioje Lietuvos archeologinėje literatūroje bronzos amžiaus pradžia imta laikyti 2200 m. pr. Kr.[22], nors tam nėra jokio paaiškinimo, juo labiau, nėra datuotų paminklų ar iš jų aptiktų radinių, susijusių su bronzos amžiumi. Todėl remdamiesi naujausia archeologine medžiaga ir kitų mokslų tyrimų duomenimis, pabandydysime ne tik nustatyti bronzos amžiaus pradžią, bet ir bronzos amžiaus visuomenės ekonominės ir socialinės struktūros formavimosi pradžią.

Šaltiniai

Lietuvos archeologinėje medžiagoje nedaug rasime šaltinių, kuriais remdamiesi galėtume analizuoti bronzos amžiaus pradžios visuomenės ekonominę, socialinę sanklodą bei bronzos amžiaus datavimą.

Šiuo metu vieni pagrindinių šaltinių, kuriais galėtume remtis nagrinėdami minėtus klausimus, yra Kretuono 1C, Žemaitiškės 2-os (Švenčionių r.), Papiškių 4-os, Nidos, Šventosios 23-čios (Palangos miestas), Dusios 8-tos, Gaigalinės, Barzdžio miško, Pelesos apyežerio, Margių 1-os, Žaliosios gyvenvietės bei paskelbta medžiaga apie pastarųjų gyvenviečių tyrimus.[23]

Radiokarbono duomenys

Ankstyvioji bronzos

Parašė

Antradienis, 27 kovas 2018 18:05 - Paskutinį kartą atnaujinta Trečiadienis, 28 kovas 2018 09:46

Tyrinėjant bronzos amžiaus datavimą svarbiausiu šaltiniu laikytini radiokarboniniai duomenys. Lietuvos teritorijoje daugelis tirtų paminklų neturi nė vieno ^{14}C metodu datuoto pavyzdžio, nors organinės kilmės liekanų ar keramikos juose aptinkama. Iš visos Lietuvos teritorijoje atliktų ankstyvosios bronzos paminklų tyrinėjimų pavyko sukaupti tik 26 radiokarbonines datas (1 lentelė), kurių daugumą sudaro Kretuono apyežerio bronzos amžiaus pradžios paminklų datavimo duomenys. Ką šie duomenys rodo? Pirmiausia tai, kad tuose paminkluose, kur pastebimi ryškūs ekonominiai pokyčiai, gauti radiokarboniniai duomenys apima II tūkstm. pr. Kr. pirmą ketvirtį. Tai rodo, kad Lietuvos teritorijoje šiuo laikotarpiu vyko svarbūs ekonominiai ir kartu visuomenės kaitos procesai. Gautos arklio kaulų radiokarboninės datos rodo, kad nuo šio laikotarpio arkliai (galbūt kaip žirgai) jau buvo plačiai panaudojami. Lietuvos teritorijoje ankstyviausi duomenys apie arklių panaudojimą žinomi iš vėlyvuojų neolitu Rutulinių amforų kultūrai priskiriamos ir datuojamos Katros ištakų bei Vėlyvajai Narvos kultūrai priskiriamų Kretuono 1B ir Žemaitiškės 2-os gyvenviečių. Čia aptinkami arklių kaulai dar yra pavieniai. Situacija keičiasi kaip tik II tūkstm. pr. Kr. pirmame ketvirtyje. Bronzos amžiaus pradžios gyvenvietėse arklių kaulų gausiai randama ne tik Kretuono 1C, bet ir Papiškių 4A, Dusios 8-oje gyvenvietėse. Jų kiekis kultūriniuose sluoksniuose rodo arklio, kaip transporto (ir kovos, kaip žirgo) priemonės paplitimą ir įsisavinimą.